

महाराष्ट्र शासन

आदिवासी विकास विभाग

परिपत्रक क्र. एससी-१०९३/१३५२०/प्र.क्र. २६४/का. १३

मंत्रालय विस्तार भवन, मुंबई-४०० ०३२.

दिनांक: २५ ऑक्टोबर, १९९३.

परिपत्रक :- आदिवासी विकास विभागाच्या आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांना तातडीने उपचार होण्याच्या संदर्भात सचिव, आदिवासी विकास याचि दालनात दिनांक १५ मे, १९९३ रोजी आयोजित करण्यात आलेल्या संमेलीत निदेशास अनुसरून आरोग्य सेवा संचालनालयाने दिनांक १५.६.१९९३ रोजी सर्व जिल्हा आरोग्य अधिकार्यांसाठी एक परिपत्रक क्र. संआसे/निविमु/आश्रमशाळा/वैद्य. तपासणी/कक्ष-७/९३ निर्गमित केले आहे. सदर परिपत्रकाची प्रत सोबत जोडली आहे.

२. आरोग्य सेवा संचालनालयाच्या दिनांक १७.९.१९८७ च्या आदेश क्र. कुका/एमएबीएस/शा/डी-११/१९८७ अन्वये आदिवासी आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांची दर तीन महिन्यांनी वैद्यकीय तपासणी करावी अशा सूचना सर्व जिल्हा आरोग्य अधिकार्यांना देण्यात आलेल्या आहेत व त्याचा पुनरुच्चार परिच्छेद १ मध्ये नमूद केलेल्या परिपत्रकान्वये करण्यात आलेला आहे. आरोग्य सेवा संचालनालयाच्या दिनांक १५.६.१९९३ च्या परिपत्रकान्वये त्यांनी ठरवून दिलेल्या कार्यक्रमानुसार आदिवासी आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांची वैद्यकीय तपासणी करण्याची जबाबदारी जरी जिल्हा आरोग्य अधिकारी, जिल्हा परिषद यांची असली तरी अशी वैद्यकीय तपासणी वेळापत्रकाप्रमाणे होत आहे किंवा कसे हे पाहण्याची जबाबदारी संबंधित प्रकल्प अधिकार्यांकडे सोपविण्यात येत आहे. जिल्हा आरोग्य अधिकार्यांनी आश्रमशाळा तपासणीचे जे कार्यक्रम संबंधित प्रकल्प अधिकार्यांना कळविले असतील त्याप्रमाणे तपासणी करून घ्यावी व त्याप्रमाणे तपासणीचा अहवाल त्यांनी [प्रकल्प अधिकार्यांनी] प्रत्येक तिमाहीत शासनास सादर करावा.

३. प्रत्येक आश्रमशाळेत औषधी किट्स पुरविण्याचे आदेश सुध्दा आरोग्य सेवा संचालनालयाने दिलेले आहेत. तरी त्याप्रमाणे त्या औषधी किट्स प्रत्येक आश्रमशाळेत पुरविण्यात आलेल्या आहेत याची खात्री प्रकल्प अधिकार्यांनी करावी व अशा.

किटस पुरविल्या गेल्या नसल्यास जिल्हा आरोग्य अधिका-यांशी संपर्क साधून त्या त्वरीत पुरविण्याची त्यांना विनंती करावी.

४. आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांना आकस्मिक आजार उदभवल्यास त्या संदर्भात शिक्षकांनी करावयाच्या प्रथमोपचाराच्या संबंधीत प्रत्येक आश्रमशाळेतील दोन शिक्षकांना प्रशिक्षित करण्यासंबंधी देखिल आरोग्य सेवा संचालनालयाने आदेश दिलेले आहेत. तरी त्याप्रमाणे सर्व आश्रमशाळेतील दोन-दोन शिक्षकांना त्याप्रमाणे प्रशिक्षित करून घ्यावे.

५. ब-याचशा आश्रमशाळा डोंगराळ व जंगली भागात असल्यामुळे सर्पदंशाचे प्रकार होतात व त्यामुळे क्वचित प्रसंगी विद्यार्थी मृत्युमुखी पडतात. त्या दृष्टीकोनातून आश्रमशाळेवरील उपकेंद्रात सर्पदंशाची लस ठेवण्यासंबंधी आरोग्य संचालनालयाने सर्व जिल्हा आरोग्य अधिका-यांना कळविले आहे. त्यामुळे आश्रमशाळेत सर्पदंशाचे प्रकार घडल्यास अशा लसीचा विद्यार्थ्यांवर वापर तातडीने करता येईल.

६. उपरोक्तप्रमाणे तीन महिन्यातून एकदा आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांची वैद्यकीय तपासणी व उपचार करूनही मधल्या काळात काही विद्यार्थी अपूनमपून आजारी पडतात, असे होऊ नये म्हणून सर्व मुख्याध्यापकांनी व शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांचे आरोग्य चांगले राहील याकडे लक्ष देणे आवश्यक आहे. काही आरोग्य अधिका-यांनी आश्रमशाळांना भेटा दिल्या असता त्यांना खालीलप्रमाणे काही त्रुटी आढळून आल्या :-

- [१] आश्रमशाळेतील विद्यार्थी प्रातःविधीसाठी आश्रमशाळेच्या आवाराबाहेर पदीकाठी वा जंगलात जात असल्याने सर्पदंशासारख्या घटना घडतात.
- [२] विद्यार्थ्यांना पुरविण्यात येणारे पिण्याचे पाणी दररोज टीसीएस पावडर टाकून निर्जंतुक केले जात नाही व त्यामुळे गस्ट्रो, कॉलरा, कावीळ, टायफॉईड यासारखे आजार उदभवतात.
- [३] कोठी-गृह, व भोजन-गृह अस्वच्छ असल्याने आश्रमशाळेतील मुलांच्या भोजनातून अन्न विषबाधा होवून आजार उदभवतात.
- [४] मुलांचे अंधारुण-पांघरुण व क्षोषण्याची जागा स्वच्छ न राहिल्याने खरेसारखे त्वचेचे संसर्गजन्य रोग होतात.

७. आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांचे आरोग्य चांगले रहावे व मुलां-
केलेल्या कारणास्तव कोणत्याही प्रकारचे आजार होवू नयेत यासाठी वारं-
वारीचे निराकरण करणे व त्याची पुनरावृत्ती होवू न देणे आवश्यक आहे.
यासाठी सर्व प्रकल्प अधिकारी-यांना सूचना देण्यात येत आहेत की, त्यांनी
याबाबत आवश्यक ती उपाययोजना करण्याच्या सूचना सर्व मुख्याध्यापकांना
दाव्यात व अशी वृत्तीचे निराकरण केले आहे अथवा कसे याची आश्रमशाळेतील
भेटीच्या वेळी पाहणी करावी व अहवालात तसे नमूद करावे.

८. वरील प्रमाणेच्या सूचना काटेकोरपणे पाळून आदिवासी
आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांचे आरोग्य चांगले राहील याबाबत तसेच मुलांची
व्यक्तिगत स्वच्छता आणि शाळेतील व परिसरातील सर्वसाधारण स्वच्छता
चांगली राहील याबाबत सर्व प्रकल्प अधिकारी-यांनी तसेच सर्व अपर आयुक्तांनी
लक्ष द्यावे. तसेच वर परिच्छेद क्र. २ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे प्रकल्प अधिकारी-यांनी
आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांच्या वैद्यकीय तपासणीचा अहवाल दर तीन महिन्यांनी
शासनास सादर करावा.

[स. मेश्राम]
कक्ष अधिकारी

प्रति,

आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक.

अपर आयुक्त, आदिवासी विकास, ठाणे/नाशिक/नागपूर/अमरावती.

सर्व प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प.

प्रत माहिती व आवश्यक त्या कार्यवाहीसाठी -

संचालक, आरोग्य सेवा, मुंबई यांना त्यांचे पत्र क्र. संआसे/निविस्/आश्रमशाळा/
वैद्य. तपासणी/कक्ष-७/९३, दि. १७. ६. ९३ च्या संदर्भात माहितीसाठी
अप्रेषित.

उपसंचालक, आरोग्य सेवा विभागीय मंडळ, ठाणे/नाशिक/औरंगाबाद/
अकोला/नागपूर/पुणे.

सर्व जिल्हा आरोग्य अधिकारी, जिल्हा परिषद.

निवड नस्ती. का. १३, आदिवासी विकास विभाग.

रेखा.

कल-७/९३

संचालनालय आरोग्य सेवा, महाराष्ट्र राज्य,
मुंबई-४०० ००१.

जिल्हा आरोग्य-आधिकारी,
जिल्हा परिषद [१४ जिल्हे]

आश्रमशास्त्रेतील विद्यार्थ्यांना तातडीने उपचार होण्याच्या विषयावर मा.सचिव, आदिवासी विभाग याचे दालनात मे महिन्यात सभा आयोजित करण्यात आली होती. या सभेत आश्रमशास्त्रेतील विद्यार्थ्यांना आकस्मिक प्रसंगी प्रथमोपचार व इतर उपचार तातडीने मिळत नाहीत याबाबत सचिवांनी नाराजी व्यक्त केली. या आपनाव्दारे आपणास कळविण्यात येत की, आश्रम शास्त्रेतील विद्यार्थ्यांच्या आजाराबाबतचा अहवाल प्राप्त झाल्या बरोबर विनाविलंब वैद्यकीय औषधोपचार उपलब्ध करून देण्यात यावेत. अशा आशयाच्या सूचना संबंधित वैद्यकीय अधिका-यांनाही देण्यात याव्यात.

१] वैद्यकीय तपासणी:- आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांची वैद्यकीय तपासणी प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या वैद्यकीय अधिका-यांनी ३ महिन्यातून एकदा करावी.

तपासणीच्या वेळी गैरहजर असलेल्या विद्यार्थ्यांना प्राथमिक आरोग्य केंद्रात तपासणीसाठी शिक्षकांना आणाव्यात सांगावे. प्रत्येक विद्यार्थ्याची स्वतंत्र शालेय आरोग्य कार्ड तयार करावे. या कार्डाचा नमुना संचालनालयाने तयार केला असून त्याच्या आवश्यक त्या प्रती आपणास सहाय्यक संचालक, राज्य आरोग्य शिक्षण ब्युरो, पुणे यांचेकडून प्राप्त होतील. आपण त्याचेशी संपर्क साधून या प्रती प्राप्त करून घ्याव्यात. जिल्ह्याने स्वतंत्र नमुना छापण्याची आवश्यकता नाही. तपासणीत आढळलेल्या किरकोळ आजारांवर शाळेतच उपचार करण्यात यावेत. पुढील प्रयोगशाळा याचण्या व उपचारांसाठी काही विद्यार्थ्यांना ग्रामीण रुग्णालयात किंवा जिल्हा रुग्णालयात पाठवाव्याचे झाल्यास रेफरल स्लीप देण्यात यावी. अशा विद्यार्थ्यांची स्वतंत्र रजिस्टर ठेवून त्यांचा पाठपुरावा करण्यात यावा. शालेय आरोग्य कार्ड शाळेतच मुख्याध्यापकांकडे ठेवण्यात यावेत. वैद्यकीय तपासणीच्या अहवालाची थोडक्यात नोंद आग्रमशाळेंतील भेरेवुंकातून करण्यात यावी. वैद्यकीय तपासणी करताना व तपासणी झाल्यानंतर विद्यार्थ्यांना व शिक्षकांना वैयक्तिक स्वच्छता, ओ.आर.एस./आर संजीवनी, भलेरिया, क्षयरोग, कृष्ठरोग इ. विषयांवर आरोग्य शिक्षण देण्यात यावे.

२] शिक्षकांचे प्रथमोपचार प्रशिक्षण :-आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांना आजार उद्भवल्यास [उदा. अपघात, पाण्यात बुडणे, सर्पदंश इ.] सध्या ताबडतोब प्रथमोपचार देणे आवश्यक असते. संबंधित प्राथमिक आरोग्य वैद्यकीय अधिका-यास कळविणे व त्यांनी येऊन वैद्यकीय उपचार करणे यात बराच कालावधी जाऊ शकतो. त्यामुळे योग्य वेळी प्रथमोपचार व्हावेत या दृष्टीकोनातून प्रत्येक आश्रमशाळेतील दोन शिक्षकांना तालुक्याच्या ठिकाणी बोलावून वैद्यकीय अधिकारी, प्राथमिक आरोग्य केंद्र व जिल्हास्तरीय पर्यवेक्षक यांचे मार्फत प्रथमोपचार प्रशिक्षण देण्यात यावे. प्रथमोपचार प्रशिक्षण येन्युअल आपणास संचालनालयामार्फत नंतर देण्यात येईल. शिक्षकांच्या प्रशिक्षणास प्रति शिक्षक २० रुपये शैक्षणिक साहित्यावर खर्च करण्यात मान्यता आहे. हा खर्च आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांची वैद्यकीय तपासणी या योजनेअंतर्गत मंजूर असलेल्या अनुदानातून करावा.

३] आश्रमशाळेत औषधी किट्स पुरविणे :-आश्रमशाळेत मुख्याध्यापकाजवळ खालीलप्रमाणे औषधे असलेली औषधी-किट्स प्रत्येक आश्रमशाळेत पुरविण्यात यावी.

आश्रमशाळेत पुरवावयाची औषधी किट्स

अ.क्र.	औषधाचे नाव
१.	बॅन्डेज
२.	बॅन्डेज क्लॉथ
३.	अस्पिरिन
४.	क्लोरोक्वीन
५.	कॅल्शियम लॅक्टेट
६.	चिकटपट्टी सेवा
७.	ओ.आर.एच.पाकिट
८.	प्युरोडोलोडीन गोळ्या
९.	बेन्डोल बेन्डोस्ट लोशन
१०.	ॲन्टीसेप्टीक मलम

वरील औषधी एका पेटीत वर्षातून एकदाच पुरविण्यात यावीत. या औषधाची खरेदी आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांची वैद्यकीय तपासणी या योजनेअंतर्गत योजनेत उपलब्ध असलेल्या अनुदानातून करावी. या औषधी किट प्रत्येक आश्रमशाळेत पोहोच होतील याची दक्षता घ्यावी.

४] सर्पदंशाच्या रुग्णांसाठी ए.एस.व्ही.ची व्यवस्था :-चालू वर्षापासून उपकेंद्र औषधी किटमध्ये ए.एस.व्ही.उपलब्ध होणार नाही. आश्रमशाळा डोंगरी आदिवासी भागात असल्याने तेथील विद्यार्थ्यांना सर्पदंश होऊ शकतो. त्या दृष्टीकोनातून आश्रमशाळेजवळील उपकेंद्रात सर्पदंशाची लस [ए.एस.व्ही] ठेवण्यात यावी. सर्पदंशाची लस अशा उपकेंद्रात पोहोचेल याची जिल्हा आरोग्य अधिका-यांनी खात्री करून घ्यावी.

:: ३ ::

या परिपत्रकातील सर्व मुद्द्यांचे काटेकोरपणे पालन करण्यात यावे. या परिपत्रकावर आपण केलेली कार्यवाही मला अधिसूचकीय पत्राने कळवावी.

सही/-

सह संचालक, आरोग्य सेवा,

[निष्पत्ती]

मुंबई.

प्रत: ब्युरो प्रमुख [सर्व] [२७]

प्रत: उपसंचालक, आरोग्य सेवा,
विभागीय मंडळ [संबंधित]

ठाणे/नासिक/औरंगाबाद/अकोला/नागपूर/
पुणे.